

Peněžní zásilky pro vězně v ghettu

Od samého počátku bylo v terezínském ghettu přísně zakázáno vlastnit platné peníze. Při přistžení byl jejich majitel potrestán vězením, v horším případě deportací na východ. Přesto ilegální držení peněz bylo běžné, šlo však o částky, které si vězni s sebou propašovali při příjezdu. Legální cestou prostřednictvím zasláných peněžních poukázek je získat nemohli, snad jen v prvních týdnech existence ghetta kdy jim byly zasílány poštou. Po zakazu předávání zásilek koncem prosince 1941 vracel poštovní úřad v Terezíně také několik neodbytných poukázek neznámých odesílatelů, které musela protektorátní poštovní správa zveřejňovat podle poštovních pravidel šest měsíců v příslušných seznamech. Veškeré dostupné informace o poštovním styku, ať z pramenů dochovaných v ghettu samém nebo z materiálů ŽNO v Praze, protektorátní poštovní správy apod., se o peněžních poukázkách do ghetta nezmiňují. Přesto pro vězně peníze, zejména z ciziny, ale především peníze bankovními převody nebo peněžními poštovními poukázkami, chodily. Do rukou vězňů však nepřišly a byly zadržovány německou komandaturou. Vysvítá to z pozdějších materiálů kolem založení Banky židovské samosprávy v ghettu a zavedení samostatného terezínského peněžnictví 12. 5. 1943. Banka a peníze měly dotvořit obraz zhorzového židovského sídliště podle záměrů nacistické propagandy. Peníze došlé peněžními poukázkami a bankovními převody byly převedeny ve stanoveném kursu na ghetto koruny, jak se terezínské platidlo do jara 1944 nazývalo, a uloženy na účet u banky. Příjem peněžní zásilky stvrdil příjemce nebo banka. Obnos v platné měně si ponechala komandatura. Toto zacházení s docházejícími peněžními částkami trvalo do počátku roku 1945. S transporty, označovanými v oficiální terminologii ghetta jako transporty pracovního nasazení, přicházeli v lednu 1945 židovští partneři ze smíšených manželství. Jejich nežidovští partneři jim zasílali peněžní poukázky nebo pro ně přicházely peníze formou šeků a komandatura jednala o tom, zda postup jejich příjmu bude stejný nebo zda budou vráceny. Celou situaci ilustruje případ dvou došlých šeků pro příchozí z transportu AE 3, který dorazil z Prahy do Terezína 11. 2. 1945. Pošta v ghettu přípisem z 1. 3. 1945 žádala židovského staršího o pokyn, jak naložit s došlými šeky, „protože jejich příjemkyní je příslušnice transportu, u kterého se nyní peněžní obnosy budou vracet“. Židovský starší přípisem veliteli tábora sdělil uvedené skutečnosti s tím, že „obvykle se převod provádí tak, že se připisuje obnos bankou židovské samosprávy v terezínském uzavřeném kontu příjemci k dobru a poštovním zmocněncem podepsané peněžní poukázky s konsignací služebny se odešlou. S ohledem na to, že se v tomto případě jedná o příslušnici transportu pracovního nasazení, prosíme o instrukce.“ Rukopisná poznámka ze 7. 3., podepsaná nečitelným podpisem příslušníka německé komandatury, obsahuje příkaz veškeré převody zadržet. 13. 3. 1945 sdělil židovský starší poště, že peněžní poukázky pro účastníky transportů pracovního nasazení se budou zpracovávat stejně jako ostatní.⁷⁹ Penze pro židovské partnery ze smíšených manželství, kteří byli deportováni do Terezína, řešil Všeobecný pensijní ústav v Praze, protektorátní ministerstvo financí, ministerstvo hospodářství a práce a příslušné německé úřady. 13. 3. 1945 odeslala ŽRS v Praze dopis vedoucímu Ústředního úřadu pro uspořádání židovské otázky Güntherovi, ve kterém uváděla, že protektorátní pensijní ústavy trvají na předložení potvrzení od Ústředního úřadu pro uspořádání židovské otázky o tom, že příjemce penze v Terezíně žije. Návrh zvolit opačný postup, tj. zasílat pensijním ústavům hlášení pouze v případě úmrtí vězně, Všeobecný pensijní ústav v Praze odmítl a trval na formálním potvrzení, že vězeň žije, s tím, že potvrzení lze vystavit nejednou pro tři měsíce. ŽRS navrhovala vystavit v Terezíně každé tři měsíce soupis žijících příjemců penze a zaslat ho pensijním ústavům v Praze a Brně.⁸⁰ Na jaře 1945 byla situace v ghettu již atypická. Některé zasláné obnosy byly vráceny zpět. Takto byl z Terezína vrácen obnos pro účastníky transportu pracovního nasazení, která sem přišla s transportem AE 2 z Hagiboru 4. 2. 1945. Částka 1 770 korun byla vrácena zpět manželovi do Hagiboru, který ji stvrdil 21. 3. 1945. Otázky docházejících peněžních zásilek se zřejmě rozhodovaly případ od případu a metodika byla zcela chaotická.

Ghetto koruny, od jara 1944 pod názvem terezínské koruny, pro vězně žádný význam neměly. Aby se v systému ghetta vůbec zavedly, byly vytvořeny různé poplatky, například za půjčování knih, zábavu, došlé balíky apod., tedy za služby do té doby poskytované židovskou samosprávou zdarma. Každý vězeň měl u banky založen účet, ze kterého byly prováděny výplaty, eventuálně konto-dobropisy, a to pracujícím podle jejich mzdových jednotek, nepracujícím podle hlášení starších domu či světnice. S účtem mohl vězeň při vkladech a výběru disponovat bez omezení.

Bankovky objednal vedoucí Ústředního úřadu pro uspořádání židovské otázky v Praze Günther a objednávka byla vystavena 28. 1. 1943 pod jednacím číslem XIII-6128/43. Adresována byla obchodnímu oddělení Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze 2, Bredovské ulici na základě projednání s radou říšské banky Karlem Schmidtem a ředitelem Malinou z předchozího dne. Formulována byla jako přidělení zakázky na výrobu dobropisů pro terezínské ghetto. Bankovky byly požadovány v nominále 1 K

v počtu dva miliony kusů, 2 K jeden milion, 5 K pět set tisíc, 10 K tři sta tisíc, 20 K dvě stě tisíc, 50 K sto padesát tisíc a 100 K ve stejné výši sto padesát tisíc. Do 8. 2. 1943 měla banka předložit ke schválení návrhy a začít s výrobou. Hodnoty 1 K až 10 K včetně byly objednány v jednobarevném, vyšší nominály ve dvoubarevném tisku. Pro případ budoucího dotisku požadoval objednavatel zajištění příslušného množství papíru do zásoby, aby případný druhý náklad byl ve stejném provedení a kvalitě. Na zadní straně objednávky jsou poznámky s datem 3. 2. 1943, že záležitost bude vyřízena Tiskárnou bankovek, což se dávalo na vědomí radovi banky Schmidtovi.

30. 1. 1943 byla Národní bankou pro Čechy a Moravu objednávka písemně potvrzena s tím, že zakázka bude provedena podle zásad, sjednaných při rozhovoru s vrchním účetním Oskarem Wabersichem, a potvrzovaly se podmínky objednávky. Celá výroba měla podléhat stejným kontrolně technickým opatřením jako výroba jiných cenin. Po skončení tisku měly být předány veškeré originální kresby a kameiny (zřejmě litografické) objednavateli a nepoužitelné součásti tiskových forem měly být pod jeho dohledem zničeny.⁸¹ K osobě v objednávce zmiňovaného ředitele Maliny je nutno dodat, že v personálních seznamech Národní banky pro Čechy a Moravu ani Tiskárny bankovek nebyl uveden. Ředitelem tiskárny byl ing. Mirko Valina a zdá se, že v textu objednávky došlo k překlepu a ředitel Malina je totožný s ředitelem tiskárny Valinou.

Autorem návrhu pro terezínské bankovky byl Jindřich (Jindra) Schmidt, který také zpracoval tiskové podklady. Narodil se v roce 1897 a zemřel v roce 1984. Vyučil se v dřevorytecké (xylografické) dílně Karla Kabelky v Praze, poté přešel na Uměleckoprůmyslovou školu k profesoru Arnoštu Hofbauerovi a soukromě se učil portrétní malbě u malíře Rudolfa Váchy. Od roku 1917 pracoval v tiskárně Politiky v Praze na Václavském náměstí a v roce 1929 přešel do Tiskárny bankovek Národní banky československé v Praze v Růžové ulici, kde se později stal faktorem galvanoplastického oddělení. Působil zde až do roku 1962. Podílel se na přípravě mnoha československých a protektorátních bankovek. První návrh terezínských bankovek, portrét Mojžíše, zhotovil podle xylografie francouzského grafika Gustava Dorého (1832 - 1883) pro ilustrovaný překlad Starého zákona do francouzštiny. Dozírajícím pověřencem říšské banky byl tento návrh odmítnut pro příliš ušlechtilý vzhled Mojžíše a musel být změněn. Ani druhý návrh Mojžíše s deskami desatera nevyhovoval zcela představám objednavatele, ale z časových důvodů byl použit.⁸² Na rubu i líci bankovek je židovská hvězda, vedle data 1. 1. 1943 podpis terezínského židovského staršího Jakoba Edelsteina, na rubu bankovek v oválu Mojžíš, který drží tabulky desatera. Bankovky vyšly jednak v jednobarevném provedení v barvách tmavě zelená (1 K), červená (2 K), hnědá (5 K), modrá (10 K), vyšší hodnoty pak ve dvoubarevném provedení s černým tiskem a podtiskem v barvách zelená (20 K), modrá (50 K) a hnědá (100 K).

Podle měsíčních výkazů, vypracovávaných Tiskárnou bankovek a podepisovaných ředitelem Valinou, které byly pravidelně předávány Národní bance pro Čechy a Moravu, byl postup prací následný: k 15. 2. 1943 (zpráva byla vypracována 19. 2.) byly v kreslířském, ryteckém a reprodukčním oddělení prováděny přípravy pro výrobu, k 15. březnu (zpráva z 18. 3.) byl zahájen tisk 20, 50 a 100 korunových bankovek a na jednobarevné ofsetové jednotce tisk 1, 2, 5 a 10 korunových bankovek. V oddělení knihtisku byly číslovány 20, 50 a 100 korunové bankovky a reviznímu oddělení postoupeny nominály 1, 2, 20, 50 a 100 korun. V oddělení přířezů (řezaček) se zpracovávaly 1 K a 2 K bankovky. K 15. dubnu (zpráva z 19. 4.) bylo oznámeno ukončení tisku nákladu 5 a 10 korunových bankovek na jednobarevném ofsetovém stroji, práce v oddělení přířezů pokračovaly na bankovkách v nominálu 5, 10, 20, 50 a 100 korun.⁸³ O následné expedici a přepravě peněz do Terezína nebyly dohledány žádné záznamy.

Návrh portrétu Mojžíše pro terezínské bankovky od J. Schmidta. /STC/

Terezínské bankovky. /Soukromá sbírka, ČR/